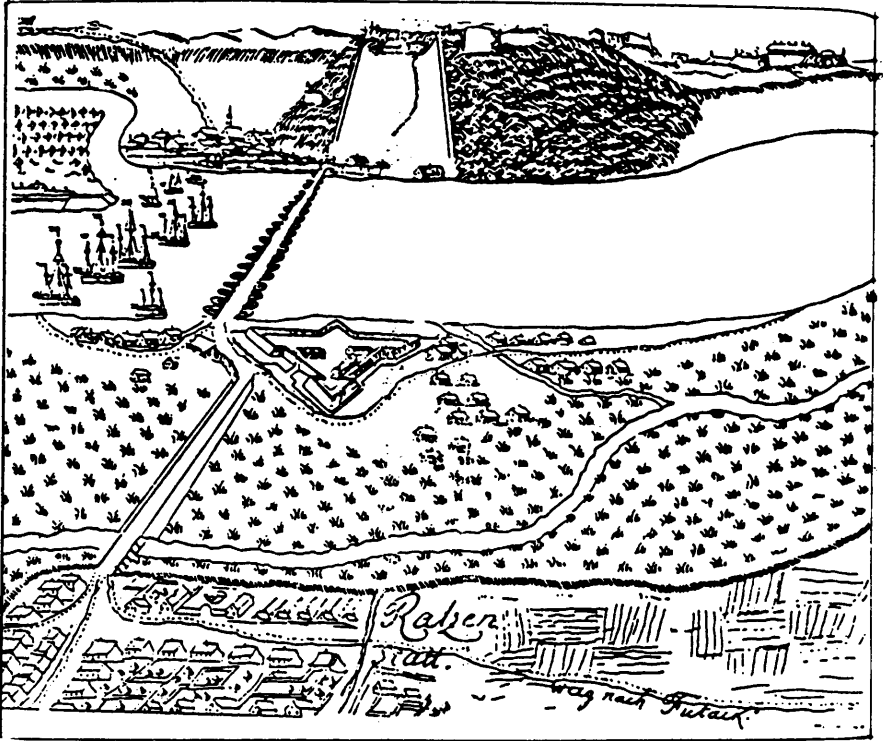

ÚJVIDÉK

„ÚJVIDÉK AZ OLYAN VÁROS . . .”

GEROLD LÁSZLÓ

Édesapám emlékének

A VÁROS(SIRATÓ) – A város, minden város lelke az utcák, a házak és az emberek, akik a város utcáin járnak-kelnek, sietnek, álldogálnak, a város házaiban élnek. A várost a városkép és az ott élő emberek közösen, együtt jellemzik: az utcák rendje és rendezettsége, fényei és tisztasága, az építkezés stílusa és a közlekedési adottságok éppen úgy, mint az emberek viselkedése, az, ahogy köszönnek egymásnak, ahogy elmennek egymás mellett, egymásra néznek, észreveszik a másikat, ahogy beszélnek egymással, kérdeznek és felvilágosítanak, belépnek az üzletekbe, és távoznak onnan, ahogy sorban állnak . . . Ahogy jelenlétükkel lélegeztetik a várost. Hogy valaki őslakos, nemcsak azt jelenti, hogy ott született, hanem sokkal inkább azt, hogy érzi a város ritmusát, együtt lélegzik a várossal. Aki beköltözik a városba, jöjjön bárhonnán is, az – hogy otthon érezze magát – idővel megtanulja érezni a várost, igyekszik elsajátítani a város életformáját, átvenni a városi élet lüktetésének ritmusát. Számára mindaz, mint a város szülőttének, természetes lesz, amit a városba látogató idegen észrevesz, megjegyez mint jellemző jó vagy rossz emléket.

A város nemcsak utcákból, házakból, terekből és parkokból meg emberekből létrejött élő szervezet, hanem adott kultúrát is jelent. Civilizációs vívmány, amihez hasonulni, amit fejleszteni kell, de amit – mint mostanság történik Boszniában –, sajnos lerombolni vagy meggyalázni is lehet, mint ugyancsak mostanában Vajdaság városait. Mindenekelőtt talán Újvidéket. Egyáltalán nem véletlen, hogy szülővárosom őslakói néhány éve nem járnak esténként, vasárnaponként sétálni a városba; nem érzik jól magukat a saját városukban, beleborzadnak a változásokba, idegennek érzik az új házak stílusát, azokat a tornyos, kupolás, boltíves építményeket, melyekkel újabban mindenütt, a belvárosban éppen úgy, mint a Telepen találkozunk, melyeket gátlástalan ízléstelenséggel építenek (miből, kinek az engedélyével?), miközben annyira sem

tisztelik sem a város múltját, sem a városképet, hogy még az impozáns szépségű szerb püspöki palota fölé is pimaszul pipiskedik egy, a tőszomszédságában hatalmasodó épületmonstrum. Mintha egy patinás egyházi ének szépen hangzó dallamát egy neoműdal harsánykodó rikácsolása szorítaná háttérbe. A régi újvidékiek irtóznak ettől, s attól a hangoskodó modortól, amit rájuk erőltetnek az új betelepülők, kik semmire sincsenek tekintettel, csak önmagukat látják, szeretik, akik számára a város sohasem is volt féltve őrzött, törődést igénylő élő szervezet, nem civilizációs léttér, akiknek legfeljebb kivagyiságuk megmutatásának porondját jelenti.

A város képe nek rohamos és szálnalmas lepusztulása akkor is elszomorító, ha Újvidéknek sohasem is volt egységes városképe, ami jellegzetessé tette volna. A városról kialakult képet inkább az határozta meg, hogy délről a Duna szegélyezi a folyó túlsó partja fölé magasodó péterváradí erőddel s a láthatárt távolról behatároló lankás Fruška gorával, illetve az északra kinyíló, végtelenbe vesző bácskai síksággal. Ahogy maga a városkép két egymástól igencsak különböző részre oszlott, egy városiasra és egy falusiasra, ugyanúgy ezeken belül is felismerhetők az eltérések, a negyedeket jellemző építészeti sajátosságok.

A város lakosai, így található az összefoglaló jellegű munkákban, dolgozatokban, részben kereskedelemmel és iparral, nagyobb részben pedig földműveléssel és konyhakertészettel foglalkoztak. Ennek a munkamegosztásnak a jegyében formálódtak az egyes városnegyedek. A legurbanizáltabb külsőt a belváros mutatta: a *Duna-part* és a nagytemplomnak nevezett neogótikus katedrálissal, a Molnár György tervei alapján pontosan száz éve épült neoreneszánsz városházával, a szecessziós építészet jegyeit őrző egykori szállodákkal és bérpalotákkal övezett főtérrel (itt a Meštrović formázta Miletic-szoborral szemben, a templom felé eső részen állt a Szentháromság-szobor) két részre osztott, a nyugati és a keleti szecessziót ötvöző szerb püspöki palotától a Monarchia-beli típusépítkezés emlékeit őrző régi vasútállomás előtti, évtizedek óta immár lakótömbdobozokkal beépített térig húzódó – *főutca* közé eső rész, amely éppen úgy két építészeti egységre bontható, mint maga a városkép. A 18. század közepétől épült óvárosra, a Duna utca, az Almási-templom, a csatorna és a Kiszácsi út közötti szerb negyedre, valamint a 20. század fordulójától, de főleg a húszas–harmincas években felépített modern városrésze. Szinte a kettő határán emelkedik 1939-től a báni palotának épült, emblematikussá vált fehér márvány palota, amely a mindenkori hatalom központjaként funkcionál, s lett nemzedékek és nemzetek nem minden tekintetben kellemes emléke.

Ebből a kétarcú, de egységesen magasan urbanizált belvárosból hosszú jobb kanyar után Bánát fővárosát, Becskereket – ahonnan sok, később Újvidéken gyökeret vert család származott, akiket a mi családunkhoz hasonlóan egykoron a „copfos kanca” telepített ide Elzász-Lotaringiából s akik akár inkább franciák, akár inkább németek voltak is, itt lengyel–magyar–szerb–szlovák . . . vérkeveredés után zömmel elmagyarosodtak –, illetve – a főtérről az üzletsorból

álló rövid Zsidó utca folytatásaként a hol II. Rákóczi Ferenc, hol Jugoszláv Néphadsereg utcának és Forradalmi sugárútnak nevezett úton – a magyar történelmi múltú Futakot és a németiség egyik központjának tekintett Palánkát megcélzó országutak vezettek keletre, illetve nyugatra. Igaz, hogy a francia–német Geroldok és a lengyel Simalák kelet felől érkeztek a városba, hogy az itt élő Bírókkal és Szveticsekkal keveredve legyenek újvidéki magyarok, számomra mégis a nyugat felé vezető Futaki út az emlékezetesebb. A városból kifelé haladva egyre szélesedő, ma már csak járdaszegélyként és kocsifeljáróként megmaradt, csúszós sárga keramitkockákkal kövezett utcán sorakoztak azok az épületek és helyszínek, amelyek elemista és gimnazista éveim meghatározói, emlékezetességei. A főtérről a Telep kezdetét jelentő vasúti rámpáig botladozó-csilingelő sárga villamosból jobbra-balra tekintve túnt elénk a *zsinagóga*, egyszerűen csak zsidó templomnak mondtuk; a *futaki piac*, ami akkor még az utca két oldalán volt, s ahová naponta néha többször kiszalasztottak bennünket, gyerekeket, és ahol magunk is megpróbálkoztunk némi pénzkerelesséssel, ha a kertben túl bőségesen termett a nem különösebben kedvelt ringlő; a *Vál cukrász*, ahol a legjobb fagyaltot lehetett venni – a legjobb parfé, amit mi kornettnek hívtunk, a Zsidó utcai Hackernál volt –; a *Rókusi-templom*, mi kistemplomnak mondtuk, mellette az egy időben magyar elemistáknak hajlékot adó négy tantermes iskolaépülettel; az 1908 és 1910 között emelt, a „modern építészeti előhírnöké”-nek tekintett monumentális *gimnázium*, melynek padjait az ötvenes évek legelején mint a nyolcosztályos Papp Pál Magyar Főgimnázium diákja, majd kétévnyi általános iskolai kitérő után mint a Moša Pijade vegyes tannyelvű gimnázium diákja koptattam magam is; a *kaszárnya*, ami előtt hatalmas platánfák társaságában őrködtek a katonák; a rendeztongondozott *temető*, ahol őseink, tanáraink, korán elhunyt osztálytársaink sírjai domborultak, s ahová sötétedés után, bevallom, nemigen merészkedtünk; a *jódfürdő*, ahová szombatonként fürdeni küldtek bennünket, s melynek szép szecessziós épületét előbb tarka virágágyások tették az arra járók számára figyelmessé, majd zenés szórakozóhelyként kerthelyiség takarta el; a fürdőt övező, előbb erdőszerűen úttalan, majd évekkel később kövezett utakkal szabdalta *park*, a fürdőpark, melynek egyik lapályosában tanultunk korizni – hárman egy pár korcsolyával – éjjel, hogy senki se lássa ügyetlenkedésünket, és melynek padjain kaptuk-adtuk az első csókokat; a park utáni *kórház*, melynek mogorva épületeit szerencsére csak kívülről ismertem, valamint a fürdővel, a parkkal, a kórházzal szemben az út bal oldalán levő parkosított portákon emelt, irigyelt palotaszerű *házsor*, melynek építményeit mi éppen úgy, mint a fürdő előtti mellékutca szerényebb, de számunkra szintén csodálatos házait villáknak hívtuk. Északra, a Kenyér, illetve a Szűcs utcáról indulva, Szabadka és Temerin–Becse, valamint északnyugatra Piros–Ókér–Verbász irányába lehetett elhagyni Újvidéket, miután végigmentünk a belvárostól a falusias külvárosok felé vezető utcákon, melyekben a nagyobb, többnyire emeletes épületeket keresztutca-

tól keresztutcaig szinte észrevétlenül városi jellegű családi, majd gazdasági udvarral s kerttel kiegészített, jellegzetesen falusi házak váltottak fel. Dél felé, a Dunán át vezetett az út; az én gyerekkoromban miután a két futballpálya közül a belváros utcáiba kanyarodott a Belgrád irányába igyekvő vonat, hogy a háborúban felrobbantott híd helyett a tőle alig száz méterre balra épített, máig használatos ideiglenes hídon át – azt beszélik, német hadifoglyok emelték, annak fejében, hogy hazatérhetnek, mindössze fél év alatt – Pétervárad szűk utcáit elhagyva a Fruška gora Dunába vesző nyúlványai között kanyarogjon, míg az enyhe emelkedőket a kockaköves, szőlők között haladó országút mászta meg.

Nem véletlenül használok a várostérkép felrajzolásakor, a városkép bemutatásakor múlt időt. Amiről az imént írtam, az zömmel a múlt, a múlt hangulata. A negyvenes évek közepén kezdődő eszmélésemtől számított két évtizednyi idő, amikor megismertem és megszerettem a várost. Amikor még a nyugati városszerkezetet utánozva nem szabdalták fel széles bulvárokkal Újvidéket, illetve nem építettek a kertekben meg a lerombolt földszintes utcák és ház-sorok helyett nagy, a lakóterületet új külvárosnegyedekkel (Limanok, Újtelep) bővítő tömbháztöblöket, létrehozva így a szocialista urbanizáció hol elriasztó, hol némileg emberszabásúbb telepmonstrumait. Míg Újvidéket is el nem érte a mai napig sújtó, modernnek mondott városkép újfajta uniformizálódása, melynek az a jóvátehetetlen hátránya a régebbi félig városi–félig falusi ugyancsak egyenképpel szemben, hogy kivész, eltűnik belőle az intimitás, az az emberi közvetlenség, ami a családi házak világában még létezett, az emeletes épületek összefirkált, agyonfaragott, koszos, szemetes lépcsőházaiban – szeretném tudni, akik papírt, műanyag zacskókat, ételmaradékot, cigarettavéget szerteszét dobálnak utcán, lépcsőházban, hogy a köpködésről ne is beszéljünk, azok saját lakásukban is ezt teszik?! –, melyeknek lakói összearzátságuk ellenére is jó, ha köszönő viszonyban vannak egymással, azonban már alig tapasztalható. Semmiképpen sem arra az intimitásra gondolok, amelyet az itt élő emberek közé a hegyi falvakra, faluközösségekre jellemző, küszöbön kávézó, a kapu előtt kecskét, malacot, baromfit tartó, a kerítést lebontó közvetlenség hozott és tesz gátlástalanul honossá, hanem az együttélés polgári normáira épülő egyszerű családi zárttságot, intimitást szavatoló és közösségi nyitottságot példázó életformára, melyben mindenkinek van saját élete és világa, s mégis érződik a figyelmességen, tiszteleten alapuló összetartozás érzése és biztonsága. Ezen utóbbi életmód az előbbi térhódítása folytán egyre inkább kiveszik. Nemcsak a ronda dobozházak látványa, hanem a lakosok viselkedése okán is mind indokoltabb Újvidék esetében alulurbanizáltságról beszélni.

Újvidék története tipikus alföldi, dél-alföldi várostörténet. Régtől megfordultak itt mindenféle népek, jazigok, szarmaták, trákok, dákok, alánok, gepidák, hunok, gótok, avarok, szlávok, s ki tudja, még mifélék. Legtöbbjük rövidebb időre meg is állapodott a mocsarak közé szorult szigeteken. Voltak tehát települések, ezek rendre el is pusztultak, majd újra és újra kialakultak

ugyancsak ideiglenes szigettelepülések a mai Újvidék területén, hogy aztán a civilizációt jelentő történelmi újkor kezdetén, amikor már nem katonák jöttek s mentek, hanem kereskedők vonultak délről északra és nyugatra, meg iparosok vertek maguknak házat, végleg megállapodjon a majdani város, melynek lakosságát a spontán és az irányított népvándorlások, a tatártól, töröktől való menekülés éppen úgy, mint Čarnojević pátriárka hazát hagyó-kereső karavánja, a Mária Terézia kezdeményezte elzász-lotaringiai kirajzású kolonizáció és minden nagyobb történelmi esemény meg politikai változás és határmódosítás, mindenekelett a háború, köztük ez a most folyó horvátországi és boszniai is, menetrendszerűen átstrukturálta, megbolygatta a nemzetiségi, foglalkozási és kulturális szerkezetet. Sőt bolygatják, manapság talán erőszakosabban is, mint valaha bármikor. Vagy csak mi érezzük így, mert számunkra nem történelem, hanem eleven valóság a mostani átstrukturálódás. Tény azonban, hogy az újonnan idetelepülők, jöjjenek akár tömött erszényekkel, nyereszkeskedő számítással vagy elűzötten, nincstelenül, a várost akarják birtokba venni, a maguk képére, szokásaira formálni, s nem engedik meg a városnak, hogy magáéhoz, hagyományához, kultúrájához hasonítsa őket.

Ha a városom, melyet egyre kevésbé érzek a sajátomnak, s egyre kevésbé érzem, hogy hozzátartozom, neve – új vidék – valaha egyáltalán jelképes lehetett, akkor most az. Észrevehető gyorsasággal változik a városkép, és változik a város szelleme, más arcok, más hangsúlyok, más szokások, más kultúra és kulturálatlanság, mint amit megszoktunk, mint ami mi, régi újvidékiek voltunk és vagyunk.

Vélekedjen, emlékezzen ki hogy akar a városra, azt azonban aligha vitathatja el, hogy Újvidéknek volt urbanizált életre nevelő gyerekszobája, hogy az itt élők rendelkeztek a városi viselkedés formáival, kultúrájával. Attól függetlenül, hogy a város nevét Újvidéknek, Novi Sadnak vagy Neusatznak mondták, vagy hogy hol így, hol úgy használták, annak megfelelően, hogy a három nyelv közül melyiken szólaltak meg, s kivel beszéltek.

Édesapám haláláig zömmel Noviszádót mondott, de érezhetően magyarosan. Miért? Szokás dolga. Amikor ő a két háború között gyerek volt, így tanulta meg a vegyes ajkú belvárosban, ahol született – szülőutcáját viszont inkább Andrásyként, mint Njegoševaként emlegette –, ahol iskolába járt, kiskapuzott a katolikus portán és ministrált a nagytemplomban, ahol nagyanyám kifőzdét tartott, hogy népes családját megőzvegyűlten eltarthassa, apám pedig vizet árult a moziban, vagy péksüteményt és kalácsot a gyakorlatozó katonáknak, ahol inaskodott, lényegében egész életét leélte, ahol a magyarok éppen úgy falhoz akarták állítani, mint a partizánok. Ugyanakkor édesanyám, aki a város zártabb, református közegében nevelkedett, kizárólag Újvidéket mondott, ami ugyanúgy természetes volt. Ebből teljesen érthető, hogy nekem sokáig nem számított, a város melyik nevét használom. A Noviszádót is úgy éreztem magyarnak, mint az Újvidéket, annál is inkább, mert az iskolában is így tanították

írni: egybe, sz-szel és á-val. Így volt ez egészen 1954-ig vagy 1955-ig. Ekkortól azonban szinte kivétel nélkül Újvidéknek nevezem a várost. Nem mintha magyarnak vagy magyarabbnak érezném, mint előtte; nem is érezhetem, mivel egyre kevésbé az. Kevésbé, mert míg elemista, középiskolás, sőt részben egyetemista éveim alatt is a lakosságnak mintegy harmada-negyede volt magyar, a hatvanas évek közepétől errefelé – egyáltalán nem függetlenül a város térképének említett átrajzolásától! – ez az arány rohamosan változott. A felgyorsuló migráció következtében mára a lakosságnak már csak talán a tizede a magyarság. Lélekszámban ez most sem kevesebb, mint három vagy négy évtizeddel ezelőtt, húszezer fölöttire tehető, de az összmassza lett nagyobb, s ettől lettünk mi magyarok – látszólag – kevesebben. Ha valaha szinte egyformán vegyült az utca, a piac, a boltok forgatagában a szerb, a magyar s még a német szó is – a régi újvidékiek számára, akkor is, amikor a közhivatalokban rendre ott függött a govori državnim jezikom figyelmeztetés, természetes volt a két-, sőt háromnyelvű kommunikáció, ha nem is a beszéd, de az értés szintjén mindenképpen –, akkor ez mára akként változott, hogy a német teljesen eltűnt, s egyre ritkább a magyar szó is, ahogy mi magunk is tapasztaljuk, miként a Németországból hazalátogató ósújvidéki barátaim állapíthatták meg, eléggé lehangoltan, miután azzal a szándékkal járták végig a város utcáit, üzleteit, hogy megtapasztalják, miféle változások történtek városukban. Persze – ehhez magyarázatként szolgálhat – a strandon sem jártak másként, ahol régi ismerős arcokat kerestek, s a többezres tömegben alig akadtak néhányra.

De térjek vissza saját történetemhez: miért lett Noviszádból csak Újvidék? Az ötvenes évek derekán a kamenicai parkban tartották a felderítők – azt hiszem, szerbiai – szemléjét. Mi is ott voltunk, az újvidéki Fejős Klára csapat rajai és őrsői. Sátortáborunk példásan rendezett volt, amit az anyák és a lánytestvérek segítségével készült hímezett színes zászlók még díszesebbé tettek. Bennünket is meglátogatott a szerbiai és tartományi vezetőség, dicsérték a rendet, zászlóinkat, majd mielőtt távoztak volna, a tartományi parancsnok közölte, bármilyen szép is a Fejős Klára Felderítőcsapat – Újvidék feliratú halványkék lobogónk, nem használható, mert Újvidék nem létezik, csak Novi Sad van. Mi, tizenégy-tizenöt éves, vérig sértett fiúk nem akartunk engedelmesskedni a parancsnak, hogy a zászlót be kell venni, pedagógus parancsnokunk azonban szót fogadott; most már tudom, azért, mert neki élettapasztalata volt, nekünk viszont csak sértett önérzetünk. Ettől kezdve, észre sem vettem, de magától értődően, számomra csak Újvidék létezik. (A mai napig sem tudom sem megérteni, sem méltányolni, miért nevezik a város magyar színházát Novosadsko pozorište–Újvidéki Színháznak, s nem fordítva – ahogy természetes lenne – Újvidéki Színház–Novosadsko pozorištenak!) Tudom, hogy a táborban történtek után szegényebb lettem, de nem én akartam így, hanem a nálam még szegényebbek. Bár már ott, akkor, az Újvidék feliratú zászló betiltásakor tudtam volna azt, amit néhány évvel később, hogy az Újvidék név pontosan olyan

régi, mint a Novi Sad vagy a Neusatz. Ugyanis mindhárom fordítása a Mária Terézia adományozta Neoplantának („Nominetur Neoplanta” – neveztessek Neoplantának!), amit akkor talált ki, 1748-ban, a nagy királynő, amikor a hozzá folyamodó városbeliek arra kérték, hogy a szabad királyi városi címmel együtt nevet is adjon a településnek, amit a kérelmezők Pétervárad Sáncknak, Bácsvárnak, Dunavárnak vagy Vízköznek gondoltak keresztelni. Ha ezt akkor tudom, kamaszfejjel biztos vitába szállok bárkivel. Ma már legfeljebb megírom.

AZ EN UTCÁM – Neveztek – amire emlékszem – Árpád utcának, Bitolska ulicának, s már régóta Branimira Ćosića, azt hiszem, újabban ismét: utca helyett ulica. Mellékutca. Jobbról is, balról is mindössze negyven-egynéhány száznyi házsorral, ami valójában húsz–huszonöt házat jelent mindkét oldalon. Kis utca, de vannak kisebbek is nála, mert jobbról is, balról is nyílik belőle egy-egy még kisebb mellékutca.

A környéknek, a mi negyedünknek, amely gazdasági udvarral, kertekkel rendelkező, földszintes, de takaros házaival félúton helyezkedett el Újvidék urbanizált belvárosa és tagadhatatlanul falusias külvárosa között, felismerhetően egységes világa, szakárendje volt, lakosai ismerték egymást, köszöntek egymásnak, s tisztelték egymás emberi – nemzeti, nyelvi, vallási – szuverenitását, zömmel beszélték is egymás nyelvét. Az a kevés szerb, szlovák, bunyevác, német, aki ott lakott, beszélt vagy értett magyarul, ahogy mi is kivétel nélkül jól tudunk szerbül. A Varnusz-, a Peterka- vagy a kissé távolabb eső Pušić-boltban, a Pál- vagy a Vozarevics-péknél, a Schubert hentesnél meg a Milić-féle darálóban, később tudtam csak meg, hogy a hófehér hajú, mosolygós apró Milić bácsi Thomka após és nagyapa, magyarul is, szerbül is lehetett kérni és szolgálták ki a vevőket. Ahogy a szőke postás, a pirosi származású András is mindenkivel a saját anyanyelvén beszélgetett. Az, hogy a mi negyedünk, a Futaki és a Pirosi út közé szorított néhány utca, mint a régi állomás környéke, az Epres és a Kamenicai utca közé eső rész (ennek utcáit otthon évekig csak Magyar, Báthory, Hunyadi, Lövész, Mátyás király utcának mondták, mert az új nevekre, a Dózsa Györgyre és a Miše Dimitrijevićre is éppen olyan nehezen állt rá szüleim nyelve, mint a múlt századi orosz klasszikusokéra, kiknek nevei az utcatáblákon a magyar történelem alakjaiét váltották fel), vagy még inkább a Darányi miniszter parcellázta, csak Telepnek nevezett külváros, ahol a szabadkai és a zombori vágány kanyargott a földszintes kertes házak között, magyar városrésznek számított, kirázólag annál a ténynél fogva, hogy ezekben zömmel magyarok laktak, ami semmi egyebet nem jelentett, csupán a város lakosságának elosztására utalt, más jelentősége nem volt annál, mint hogy a vezetőség tudta hol kell magyar, illetve vegyes magyar–szerb tannyelvű iskolákat nyitni. Annak ellenére, hogy az egyes városnegyedekben inkább szerbek vagy inkább magyarok laktak, a tolerancia az egész városra jellemző volt, amint erre saját tapasztalatom mellett dalaival a szerb részben élő, Cvijić utcai Đorđe Balašević is emlékezik, s emlékezteti a mai Újvidéket és újvidékieket.

De térjek vissza az utcámhoz, amelynek évek óta már csak fél házsora van, a másikat lebontották, sőt a házunkhoz, amely ugyancsak a városrendészek áldozata lett, s melyből nem maradt egyéb, mint a kimentett számtábla, a kék alapra fehérrel festett 6-os szám, meg a majd három évtized emlékei, melyek álmaimban vissza-visszatérnek.

Álmodom, hogy söpörjük a járdát a ház előtt, ahogy naponta történt, gyakran reggel is, este is, mint végig az utcában mindenütt. Hogy nyár este fellocsolunk, télen ellapátoljuk a havat, olykor olyan magasra buckázva, hogy át sem látunk a túloldalra. Hogy május elsejére és huszonötödikére a ház előtti akacról s az udvarban levő orgonafáról tört ágakkal feldíszítjük a nagykaput, az ablakba kiteszük a Tito-képet. Kifutok az utcára, hogy a közeli kaszárnyából induló s a Vásár utcából a miénkbe forduló, gyakorlatozni menetelő vagy a gyakorlatról visszatérő katonákat lássam, s halljam állandó énekszámukat: Amerika i Engleska, biće zemlja proleterska, s esetleg néhány háznyit mellettük lépkedjek, míg az otthonról utánam küldött anyai hívásnak engedelmeskedve vissza nem futok, hogy boltba menjek, vagy vízért a szomszéd utcában levő pumpás kútra. Hogy aztán újra az utcán legyek, amely – bár nem voltunk utcagyerekek – évekig legigazibb és legkedveltebb életterünk volt. Ott történt minden számunkra érdemes; kiskapuztunk, fejlődőhajnokságot és futóversenyt tartottunk, indiánoztunk, tanultunk kerékpározni, lestük a lányokat, beszéltek meg a leckét. Az utca éppen úgy otthonunk volt mint a ház a hűvös szobákkal, vért falú ház, több mint százéves, melyek behajtható fatáblás – mi spalettának mondtuk – ablakai mögött a nyári hőségben kellemes volt meghúzódni, Jókait, Vernét, May Károlyt olvasni, vagy a sima padlódeszkán, s ha megengedték, pontosabban kikönyörögtük, a nagy ebédlőasztalon gombfocizni.

A ház, az utca, a negyed – mi voltunk. Most is, le sem kell hunyni a szememet, mint a magyar aranycsapat vagy a jugó olimpiai válogatott felállítását, sorolom – egyik oldalról a másikra cikázva, mint a labda futott egykoron Grosits–Buzánszki–Lantos . . . , vagy Beara–Stanković–Crnković . . . lábáról lábára – a háztulajdonosokat, az utca családjait, lakóit. Ma is látom őket: a két mogorva, zárkózott nyugdíjas öregurat az utca elejéről, Horváth és Butter bácsit, kiknek mindenki előre köszönt, a muzsikus Tormáékat, akik elsőnek építették át a házukat, a hallgatag, szinte észrevétlenül járó-kelő Božin pincért Dragica lányával és két fiával, Bátorit, a kilencgyerekes, részeges kőművest, nem volt a környéken gyerek, kivel ne járt volna egy osztályba Bátori fiú vagy lány, Grnjáékat, a szemközti idős szlovák földműves házaspárt, az utca egyetlen állami házának, így mondtuk, a legnépesebben lakott 8-as szám lakóit – a cimbalmos Recsko bácsit a két gyönyörű cigánylánnyal, Anicával és Mimivel, akik később cirkuszosok lettek, Mihalecéket, kinek Misi fia évekig a legjobb barátom volt, míg úgy össze nem vesztünk, hogy azóta sem szólunk egymáshoz, Nagy Ancsát, az utcai detektívet, a lenti lakásokba be-beköltöző új családokat, akik anyám bosszúságára feltüzelték a közös kerti kerítést, s megdézsmálták a termést, az

albérlőket tartó Bíró nénit – szemközt egy másik Bíró, az ácsmester Lajos bácsit, akinek elsőként volt háza a Horgász-szigeten, s aki – anyámmal lévén távoli rokon – évente néhányszor nekünk halat hozott, Krakszner Tóni bácsit, a garázsnak nevezett javítóműhely gondnokát, akinek alig egy évtizede még hírhedt kocsmája volt – a későbbi Partizán helyén levő Krakszner-kocsmá –, a Telep kezdetén, ahol apáink is legénykedtek, s aki Rózi hűgával egyetemben örökös részegségével emlékezett csak a számára egykoron gondtalanabb múlt-
ra, a két fiákerest, Tallóékat és Nagyékat, Balogh szabót, akit kora délután, amikor ebéd után kerékpárjával visszaindult belvárosi műhelyébe, büszke járású felesége kísért ki, az utca szőlősgazdáit – Szekereséket, ahol minden férfi-fiúgyerek Mihály volt, Csípőéket, Rákhel nénit, akinek apám szerint a legjobb bora volt, lehet is, mert a fél környék ide járt inni, s akinek talán a legszebb háza volt az egész utcában, de miután ő is, az örökösök is elhaltak, szinte összedőlt, mígnem mostanság valaki megvehette, mert néhány hét alatt „déli” típusú kacsalábon forgó várat varázsoltak a helyére, a két Csékit, a mogorvát, aki talán nyáron is subát hordott, s aki mögött, ha megjött a földről, villámgyorsan becsukódott a hatalmas száraz kapu, nehogy belásson valaki, és a szomszédját, aki fiait földművelés helyett szakmára adta, Takácsékat, akikre csak úgy emlékszem, hogy a nők irányították a gazdaságot –, mindazokat, kiket legfeljebb akkor láthattam, ha a napi munkából tértek haza lovas kocsijaikon, vagy ha más utcabeliekkel együtt – az asztalosszövetkezetet szervező ösproletár harcsabajuszú Erdős Bandi bácsival, akinél szebben senkit sem hallottam sem nevetni, sem káromkodni, a Vajdaság egykori síbajnokával, a majd kétméternyire nőtt Balogh Dezsővel, a két fiákeres családdal – vasárnap délelőtt feketébe öltözve, a férfiak fején kalap, az asszonyokén kendő, kezükben retikül, a közeli református templomba siettek istentiszteletre. Akárcsak a Magyar utca tájékán vagy a telepi rámpákon innen lakó újvidéki reformátusok, hogy meghallgassák Hodosi tisztelendő ígehirdetését, akiből püspök lett, majd Buda Jóskaét, anyám hívta így, ki gyerekkora óta ismerte. És utána siessenek haza a vasárnapi ebédre, amit már nyilván kora reggel megfőztek, ha nem maradt a házban, akire ezt rá lehetett bízni, s az ebéd utáni újságolvasó-szuszmákoló pihenésre, a hét egyetlen félnapjára, amikor semmilyen komoly munkára nem voltak hajlandóak. De emlékszem a fuvaros Capárra, akinek Öcsi fia beszédhibás volt, a foltozóvarga Bajusz bácsira, arra a gyászhuszárra, kinek a neve már nem jut eszembe, de látom fényes uniformisba bújt alakját, kezében csákójával – istenem, milyen siralmasan rendetlenek a mai temetői munkások, rossz rájuk nézni! –, amint naponta elhalad a Futaki úti temető irányába, s emlékszem Bíró Pista bácsira, a borbélyra, aki először húzta végig arcomon a félelmetes borotvát, a nagy gyékényszatyorral karikázó Mihajlović Nikolára, a kövér böllerre, az utcabeliek számára varrogató apróka Klinec nénire, Radulovićékra, kiknek dundi fiából jó nevű orvos lett, a Ljickar családra, elsősorban a két fiúra, Mišóra, aki gátfutóként volt tagja a legendás újvidéki csapatnak,

klubtársa a rekorder Benjagnak, Ungarnak, Grujićnak, Silaškinak, s Vladóra, akiből talán évtizednyi hosszú nekifutás után vált orvos, a félárva, égetnivaló Sauzer Ferire, akitől minden gyereket óvtak a szülők, Ljubiša bácsira, aki apának, alighanem Rákhel néni bora mellett, megsúgta, mentse a boltja raktárában levő árut, mert napokon belül államosítani fognak, s akkor – ki tudja, immár hányadszor – mindenét elveszti.

Mind ők – s akiket kifelejtettem vagy kihagytam – az én utcámat jelentették és jelentik ma is, amikor már csak az utca bal fele ép, a jobbat lerombolták, s helyére új házakat építettek, csak a kocsitűt nem javították meg, tengelytörő lyukak éktelenkednek rajta, nem is szeretek menni arra, mondani sem kell, hogy nemcsak a gödrös kocsitűt miatt.

Az utcában, anélkül hogy kíváncsiak lettünk volna egymás magánéletére, mindenki mindenkit számon tartott, éppen úgy, mint azokat, akik naponta arra jártak, áthaladtak az utcán. Mint a nagy bajuszú hentesmester, aki kerékpárjára szerelt két moslékoshordóval karikázott esténként, pontban hat órakor, hozzá órát lehetett igazítani, a szüntelenül teli cekkereket cipelő gimnáziumi titkárnő, akitől jobban félt mindenki, mint az igazgatónőtől, a közelben lakó szerb földműves család, melynek három tagja legalább félezer kilót nyomott, sajnáltuk is a szegény lovat, ha debeli Đokóék mindhárman a kocsin ültek hazafelé tartva a kukoricásból, melynek helyére később a mai Petőfi iskolát építették, megszüntetve ezzel kamaszkori csínytevéseink kedves rezervátumát.

Együtt élt az utca, sőt a környék is, amin négy-öt egymásba futó utcát kell érteni, de amely összetartozó egésznek számított, mert volt kezdete és vége, s volt főutcája is. A Grobljanska utca. Így hívták, míg Novosadskog sajma névre nem keresztelték, mi is így hívtuk, s hívom ma is. Magyar névre nem emlékszem, ha volt is valaha, senki sem használta. Temető utcának sem hívták, holott volt s van benne temető, egy kis szerb sírkert, megbújva a házak mögött, így csupán a léckerítés kapun belesve láttuk a kis kápolnát és a sírköveket. De soha nem gondoltunk rá, hogy sírok között, a hársak alatt esetleg játszani, mondjuk, bújócskázni lehetne, szinte be sem mentünk. Talán mert így neveltek bennünket, tiszteletből, meg azért sem, mert tudtuk, ez a temető nem a miénk. Nyilván ezért is fogadtuk el, tartottuk természetesnek, hogy az utca neve Grobljanska legyen, s maradjon.

A Grobljanska utca volt a negyed tengelye. Ez volt a legszélesebb, ide torokolltak a fontosabb mellékutcák. A mi főutcánk a negyed egyik végétől a másikig húzódott, nyugatra a vásártér tágas térségére jutottunk, keletre pedig a városba, bármerre is akartunk eljutni, mindenhová a Grobljanska utca belváros felé eső végéről kellett indulni. Ha a belvárosba, a főtérre, a korzóra igyekeztünk –, ahová kamaszkorunktól naponta kijártunk találkozni, látni, nézni, akkor a kopár, fa nélküli Alkotmány (Papp Pál) utcán mentünk egyenesen tovább. Ha strandra vagy futballmeccsre mentünk, akkor az utca végéről jobbra fordultunk. Erre kellett olykor iskolába is menni, amikor a Német (Bem, végül

Ćirpanova) utca és a Szent István (Ljubljanska, majd Ognjen Prica) utca sarkán levő masszív tégláépületben, ma szinte romhalmaz, ismerkedtünk az írás, olvasás és számolás magas tudományával, vagy a Rókusi-templom melletti iskola olajos padlós tantermeiben élveztük az akkor még Újvidéken levő magyar tanítóképző hospitánsainak izgulását. De a Grobljanskáról kellett, most már az utca másik végéről, és nem jobbra, hanem balra, ám ugyancsak a Futaki utca irányába fordulni, amikor gimnazisták voltunk, s innen indulva kanyarodtunk a fürdőpark felé is, ahol a mai fogászati klinika épületében rövid ideig, amíg a kukoricás helyén fel nem építették a Petőfit, az Arany János iskola kapott fedelet.

Mindezek a helyszínek jelentették Újvidéket: a strand, nyári három hónapunk állandó terepe, a korzó, fiatalságunk kihagyhatatlan napi stációja, a pályák, a két futballpálya, az Egység a Vojvodináé, ahol magunk is megpróbálkoztunk a focistakarrierrel, a Futaki úti temető mellett levő kosárpálya, az Egységé, amíg a testvériség–egység nevében nem keresztelték Novi Sadra, ahol még az ötvenes évek elején az első szövetségi ligás meccset láttuk, a később edzőinkké lett Rátgébert, Demsárt, Balaton Rigót és Somogyi Csópót felvonultató újvidéki Harlemet, amint a Zvezdával, Partizánnal, Proleterrel viaskodik olykor ezernél is több néző előtt, a piacok, ahová egykor élvezet volt kijárni, nem úgy, mint most, mióta csempészek uralják őket, a József Attila Kultúrkör, amelynek könyvtárát, Pintér Vera könyvtáros néni a tanúm rá, végigolvastam, s amelynek színpadán – míg az épületet nem vették el, hogy a rendőrséget építő rabok lakhelye legyen – először tettünk próbát a színészettel, mondtunk verset . . . számomra, és még sokunk számára, akik közül legtöbben már nem is élnek itt. Nekünk nem az egész város kellett, de a mi negyedünket, utcánkat a város szerves részének tekintettük, úgy volt Újvidék, mint másoknak a Telep, a Heréskert, Đoko Balaševićnek a Cvijić utca.

„Újvidék az olyan város . . .” – írta nem is olyan régen barátom, a költő. Milyen? Erről szerettem volna írni, felidézve az én Újvidékeimet, amely a múlté, amely már régen nincs, s amely többé sohasem lesz, legkevésbé azért, mert sem apám, sem anyám nem él már, kint vannak a város szélén terebélyesedő új temetőben, ami területileg egykor, abban a korban, melyről itt írok, nem is tartozott a városhoz, annyira kívül esett rajta, s nem is azért, mert immár magam is túl vagyok az ötvenen.

IDEGENEK A VÁROSBAN

NÉMETH ISTVÁN

Őshonos, született újvidékiekkel borozgatunk egy olyan porta udvarán a nagy diófa alatt, amely közelebb került a város szívéhez, mint pereméhez, pedig egy tapodtat se mozdult el a helyéről, a központhoz és a peremhez való viszonya mégis megváltozott, mégpedig az előttünk lepergett harminc–negyven esztendő alatt. Az történt, hogy a város ez idő alatt a háromszorosára, a négyszeresére nőtt. Született fia, aki hosszú távollét után látná viszont, bizony, nem ismerne rá. Már az is el-eltéved benne, aki soha el sem hagyta a határát. Az alig egy emberöltő alatt két ellentétes folyamat játszódott le: miközben a város, mint valami hormonzavarban szenvedő kamasz, abnormálissá duzzadt, aközben óslakói annyira megfogyatkoztak, hogy zavartan tekingetnek körül a sajátjukében: vajon otthon vannak-e még odahaza?

Hát én, a jövevény, teszem fel magamnak a kérdést a hozzám hasonló száz-
ezernyi jövevény helyett is, vajon otthon vagyok-e benne? Meghódítottam-e magamnak, vagy a városnak sikerült-e engem meghódítania?

Egyszerűen szólva: majd negyvenéves itt-tartózkodásom alatt megszerettem-e a várost? Hiszen nem egészen mellékes dolog, hol és hogyan éli le élete javát az ember. Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne, fogalmazta meg az író. Ez a *valahol* számomra Újvidék-e? Hányszor feltettem s hetven felé közeledve hányszor felteszem magamnak ezt a kérdést. Továbbá: át tudott-e formálni a város? Városivá tudott-e nemesíteni? Az egykori – s lélekben még mindig – falusit polgáriasította-e? Vagy inkább egy felemás állapotba kerültem: a falu már idegen számomra, a város még nem otthonom maradéktalanul. Hány jövevény hordhatja magában ezt az életérzést? A város fele? Milyen egy ilyen város közérzete?

S megint milyen azoké, akik itt születtek, s akiknek már az őseik is itt éltek, de bármerre tekintenek és fordulnak a városukban, folyton belénk ütköznek. A Várost, a városukat elnyeltük, sajátságos, egyedi, egyedülálló atmoszféráját megbontottuk és szétromboltuk, utcáira lábbelinken behordtuk a vidék sarát, ázott gúnyánk áporodott bűzét.

Borozgatunk az említett udvar említett diófája alatt, és a vita a város régi temetőiről folyik. Különbözik itt mindig a régi, a háború előtti vagy közvetlenül a háború utáni városról bonyolódik az eszmecsere, mintha a római számokkal jelölt limani településekről vagy a város egyéb új részéről tudomást se vennének. Nekik azokhoz nem sok közük van, vagy éppen semmi sem.

A régi temetők számbavételénél már-már a hajba kapasig fajul a vita, vajon a reformátussal azonos kertben lévő evangélikus a dohánygyárig terjedt-e, avagy mindig akkora volt, amekkora a mai napig megmaradt belőle?

Ti csak veszekedjetek, cimborák, gondolom magamban, nekem más elszámolni valóm van magammal. Harmincnyolc éve vagyok újvidéki lakos. Az első öt esztendő a romantikus, híres-hírhedt, valójában a nyomorúságos Anika-féle portán telt el romantikus és nyomorúságos albérlésben, ahol életemben először találkoztam svábbogárral, ezt követte a szateliti nyolc esztendő már svábbogarak nélkül, majd a jelenlegi háromszobás saját lakás, ahol immár negyed százada igyekszünk megteremteni otthonunkat. Előttünk, kőhajításnyira, a kis ruszin temető. Ablakunkból a kertjébe láttunk, míg szemben föl nem épültek az emeletes lakótömbök. Ekkorára kitakarították, rendbe hozták a kertet, vadon nőtt bokrait kivagdosták, amelyek védelmet nyújtottak a madaraknak. Többek között egy fülemülepárnak is. Este vagy kora hajnalban szólalt meg a madárka, behallatszott hozzánk az éneke, szép volt. A hátunk mögött, kissé távolabb, de alig kétszáz méterre tőlünk szintén temető rejtőzködik, a régi közös református-evangélikus temető, hatalmas, áthatolhatatlan semfű-semfa kerítés mögött, de szabályos, máig használható bejárattal, ám ezt a temetőt huszonöt évnyi szomszédság után csak mostanában fedeztem fel magamnak, miután megtudtam, hogy valójában mi is rejlik a semfű-semfa fal mögött. Ennek a pusztá ténye nem azért vert le és szomorított el, mert éveim gyarapodásával egyre inkább nő az érdeklődésem a temetőkertek, különösen a régi temetők iránt, megnövekedett kíváncsisággal, már-már gyöngéd vonzalommal botorkálok a sírok között; az döbrentett meg és szomorított el, hogy már negyed százada itt élek, és azt se tudom, mi van a közvetlen közelemben. Hogy itt van a szomszédságunkban egy öreg temető, ahol régi városlakók pihennek, református magyarok és evangélikus szlovákok, akik a többi városlakókkal, a katolikus magyarokkal, a zsidó vallású magyarokkal és németekkel, a német evangélikusokkal és katolikusokkal, a pravoszláv szerbekkel, ruszinokkal, oroszokkal, örményekkel s más népekkel még ismerték ennek a városnak a lelkét és szellemiségét, mert az ő életükben még bizonyára volt lelke ennek a városnak, és delejes varázsa is lehetett, sajátos atmoszférája, és rendelkezett mindazokkal a megfoghatatlan tulajdonságokkal, amelyekkel vonzóvá, kedvesé vált lakói számára. Mindez, persze, egykori lakóinak volt köszönhető, akiknek a városunkat alighanem sikerült aprólékos, türelmes, kitartó munkával a saját képükre fölépíteni. Nekünk, maiaknak, jöttmenteknek ez a lehetőség nem adatott meg. Mi nem azért özönlöttük el, hogy polgárokká váljunk „falai” között, hanem mert könnyű prédát láttunk benne, nem a szellemi fölemelkedés, hanem a gyors és könnyű meggazdagodás reményét. Talán épp ezért nem tud bennünket a mai napig igazán befogadni.

Az említett vita a diófa alatt nem tudja eldönteni: csakugyan a dohánygyárig terjedt-e a régi református-evangélikus temető, de abban teljes az egyetértés, hogy a város régi temetőiben nem lehetett s nem lehet *eltévedni*. És ezt nagy pozitívumként állapítják meg. Mintha mindegyik vitatkozóknak és minden régi városlakónak ez külön érdeme lenne. Hogy a régieknek nemcsak a város, de benne a temetőkertek is *emberméretűek, emberre szabottak* voltak. Szemben a mai, vízfejűvé duzzasztott várossal és új, máris óriási kiterjedésű, sivatag-sivár temetőjével, ahol ember legyen a talpán, aki kinszenvedés nélkül rátalál ismerőse, hozzátartozója sírjára.

Ezen a ponton már jómagam is közbe merek szólni, talán annak a jogán, hogy porhüvelyemnek is abban a sivatag sírkertben szorítanának helyet, ha kihűlt csontjaimat valami szerencsétlenség folytán nem fogadná be szülőfalum sárgaföldje. Elmondom, hogy a minap az új városi temetőben járva, kihasználva a szomorú alkalmat, föl szerettem volna keresni néhány ott pihenő volt kedves ismerősöm és barátom sírját, mindenekelőtt egykori szomszédomét és író társamét, aki súlyos fehér márványtömb alatt másik két megboldogult költőtársával díszhelyen nyugszik. (Hogy valójában hogy érzi magát ott, nem tudhatom. Odahaza, Topolyán, feltehetően nyugodtabban nyugodna. Mert nem lehet igaz, hogy a halottnak már mindegy, hol kaparják el. A halottak szeretnek otthon, hazai földben pihenni. Ezt az óhajukat nagyon sokan még életükben kifejezésre juttatják. Talán elnézi nekem Tamási Áron, hogy sokat – itt is – idézett híres mondását módosítsam: azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne, s hogy lehetőleg halálunk után is otthon maradjunk benne.) Jó órányi kóborlás után se találtam meg Feri sírját. Eltévedtem a temetőben. A sok felekezetű és felekezet nélküli hantok között botladozva megbor-zongatott a gondolat, hogy ez az új nekropolisz máris nagyobb a régi, háború előtti városnál, s „lakóinak” a száma is meghaladta azt. Meg se kíséreltem, hogy fölkeressem egy másik, szintén kedves író társam sírját, amely nem áll díszhelyen, hanem belevész a beláthatatlan sivatagba. És egykori kedves kollégámat se, akinek nyitott gödre felett én sírtam el a búcsúztatót. S festő barátomét se, meg a többiét, akiket ismertem és szerettem, s akiket néha itt is illene fölkeresni, meglátogatni. Hallom, hogy világvárosok nagy temetőiben temetőtérkép igazítja el a látogatókat, itt is vannak parcellaszámok, talán be kéne jegyez-nem zsebnaptáromba, melyik parcellán nyugszik (?), pihen (?) Gál László, melyiken Ács József, Bogdánfi Sándor és a többiek, akik, nem tudom, szerették-e, megszerették-e ezt a várost, akik ugyan nem itt születtek, de akaratuk ellenére őslakosaivá váltak ennek az átláthatatlan, roppant temetőnek. Miután mindezt elsírom a nagy diófa alatt a falusias hangulatot árasztó „belvárosi” udvarban, a körülöttem állók lehajtott fővel bólogatnak, mintha csak mondanák: bizony, bizony, az a szédületes „fejlődés” nem csupán a városunkat nyelte el, de bele kell törődnünk abba is, hogy ott földeljenek majd el bennünket, ahol mindig fázni fogunk, s ahonnan soha többé nem lesz kivezető út. Még feltámadáskor

sem. Majd egybehangzóan megállapítjuk: a mögöttünk lévő néhány évtized nem csupán városszörnyeteget hozott létre, lakóitól elidegenítette a temetőjét is.

(Ne tűnjék költői túlzásnak, ha azt merem állítani, hogy a város régi lakói felekezetük szerint a város különböző temetőiben nyugszanak ugyan, de ez a néhai salajkai szerb atyafi, akinek a csontjai az almási temetőben porladnak, még ott lent is hamarabb találkozik a Futaki úti temetőben pihenő néhai magyar barátjával, mint az új temetőben a ruszin a közvetlen szomszédságában fekvő szlovákkal. Emezek talán már fönt se mutattak érdeklődést egymás iránt, egyszerűen azért, mert nem is ismerték egymást, jóllehet e világi lakóhelyük is közel volt egymáshoz, sőt egy fedél alatt, mert ugyanabban a szoliterben. Velük szemben a szóban forgó salajkai szerb és az Epres utcai magyar a volt város ellenkező peremén morzsolta le életüket, mégis ismerősként üdvözölték egymást, ha találkoztak a Halpiacon. Mert a régi város a közvetlen emberi kapcsolatok láncolata is lehetett, az önnön méreteit túlnőtt pedig ezen kapcsolatok elsorvasztásának szomorú színtere.)

És még mindig a diófa alatt borozgatva valaki megkérdezi: hallottátok-e, hogy a német temetőben ötven év után először volt koszorúzás? Az ám, a német temető! Oda van lapulva a zsidó temető falához. Mintha valahol a föld mélyén, a kerítésfal alatt egymásba kapaszkodtak volna, felismerve hasonló sorsukat. Hiszen mindkettő „utánpótlás” nélkülivé vált. Az egykori soknyelvű és sokvallású város erőteljesen, visszafordíthatatlanul homogenizálódik, egy nyelvűvé, egyvallásúvá válik. A város erőszakos zsidótalanítása és németellenítése mellett a ruszinok önmaguktól tűnnek el, miután az örmények és az oroszok teljesen eltűntek; felszívódóban a szlovákok, s mit szóljanak a maradék magyarok, akik a régi Újvidék jelentős részét alkották? Csoda hát, hogy ez a diófa alatti beszélgetés épp a temetők körül bonyolódik? Azt mondja valaki, borospohárral a kezében: engemet még édesanyám az Arany Jánosba íratott be negyvenhatban, folytattam a magyar inasiskolában, cimborám a magyar gimiben; megboldogult édesapám az anyanyelvén kívül tudott szerbül és németül, de ha szlovák ember tévedett be az üzletébe, őt is az ő nyelvén üdvözölte. Ezt a „szokást” nem a rendszer kényszerítette édesapámra, az akkori Újvidéken ez volt a természetes. Valamelyik estefelé együtt jövünk hazafelé a barátommal, és mert véletlenül ő is magyar, hát az anyanyelvünkön beszélgettünk. Elhalad mellettünk egy szakállas fiatalember, fönnakadhattak a fülében a számára érthetetlen, szálkás szavak, mert visszafordult, bevárt bennünket, és az anyanyelvünk iránt érzett ellenszenvének vagy utálatának úgy adott kifejezést, hogy hangosan elfingotta magát. Mert „megszólalását” félreérthetetlenül nekünk szánta.

Ez a vakmerő balkáni fiatalember – mert imént elmondott viselkedése szerint alighanem balkáni – bezzeg nem érezheti magát itt jövevénynek, betelepítettnek, jöttmentnek, idegennek, mint jómagam majd negyvenévi itt-tartózkodásom után is. Ő minden jel szerint nagyon is otthon érzi magát, hiszen ahogyan cselekedett, úgy általában otthon, négy fal közt cselekszik a halandó. Ám ő már az utcán is megengedheti ezt magának. Véleményének adva vele hangot. A másságról, a többszínűségről való véleményének. Ő már az új város-lakó, az egyszólamúság megtestesítője.

Mi régi, régebbi jövevények is ilyen vaskosak lehettünk átlépve a nemes Város tiszteletre méltó küszöbét? Jómagam szorongva léptem át nagyvárossá válásának hajnalán. Féltem, idegenkedtem tőle.

Nem gondoltam volna, hogy ez az idegenkedés ilyen tartós lesz.

Réges-rég, beköltözésünk előtt, egy teljes hónapot kellett itt eltöltenem. Csakugyan kellett, tehát muszájból jöttem. Így aligha kitörő örömmel és szívdobogató kíváncsisággal. Ha a szívem mégis hevesebben dobogott a megsokottnál, annak a szorongás lehetett az oka. A kicsiny batyu, amivel útnak indítottak, egy szerb mondatocska volt. Bár már odahaza bemagoltam, megérkezve a Városba s végighaladva a Vasút utcán, állandóan ezt a mondatocskát ismételtettem magamban: *Izvinite, nisam hteo*. Bocsánatot kérek, nem akartam. Nem akartam önt a könyökömmel meglökni, nem akartam az ön lábára taposni. Véletlen volt.

Odahaza a falumban erre a mondatocskára nem volt szükségem, véletlenül se léptem senkinek a lábára, így bocsánatot se kellett kérnem. A város, az más lehet, gondolhattam magamban. Ott idegen emberek élnek. S ott nemcsak az emberek idegenek, maga a Város is az.

Tele volt a Vasút utca járókelővel. Egy hordár tolta előttem a targoncáját hangosan kiabálva. Valószínűleg azért, hogy tegyék szabaddá előtte az utat.5.05H

Minden figyelmemet arra összpontosítottam, hogy össze ne ütközzem valakivel, hogy rá ne gázoljak valakinek a lábára. Erre jobban ügyeltem, mint arra, nehogy engem gázoljon el kocsi, villamos.

Izvinite, nisam hteo . . .

Csakugyan nem akartam.

Mostanában egy Arany-verset keresgélek, ott rejtőzködhet valahol az őszikék között, amelyben felsóhajt az öregedő költő – ő már vénnek érezte magát –, felsóhajt az útja végén, valahol a margitszigeti fák alatt, hogy ha otthon marad parasztnak, talán boldogabb lett volna.

De elindultunk valahonnan, s azóta állandóan úton vagyunk. A megérkezés, a hazatalálás öröme már az úton született gyermekeink jussa.

EGY OKMÁNY A PÉTERVÁRADI SÁNC (A KÉSŐBBI ÚJVIDÉK) SZABAD KIRÁLYI VÁROSI STÁTUSÁNAK MEGSZERZÉSÉRŐL

ÓZER ÁGNES

Mint minden városéban, így Újvidék történelmében is vannak kulcsfontosságú események. Az egyik ilyen minden bizonnyal a szabad királyi városi rang megszerzése, pontosabban megvétele, erről Bécsben Mária Terézia császárnő 1748. február 1-jén hozta meg a döntést, és nemcsak az addig Péterváradinak nevezett település privilégiumairól rendelkezett, hanem a város új nevééről is, a diploma eredeti szövege szerint: „... sub praeattacto Nomine et Titulo Neo-Plantae, Uj-Videgh et Nay-Satz libere uti, frui . . .”.

Ennek az eseménynek az évfordulóján olyan okmányt közlünk, mely adalékkal szolgál a szabadságjog megszerzésének előzményeihez, pontosabban bizonyíték arra, hogy a Péterváradiai sánc lakói saját vagyonukat és városuk vagyonát is garanciaként arra használták fel, hogy megszerezzék a státus elnyeréséhez szükséges 80 000 forintot, ugyanis a szabadságjogok árát a bécsi kancellária ennyiben szabta meg. Természetesen az ügy kapcsán a település lakóinak ezenfelül is szükségük volt még pénzre, amelyet kölcsönök felvételével fedeztek. Ez az összeg a nem teljes számítások szerint meghaladta a 100 000 forintot.

Az itt közölt szerződés több szempontból is érdekes. Eredetije nem levéltárban van, hanem a Matica srpska Könyvtár ritkaságainak tárában található meg, létezéséről Heinermann Péter könyvtáros tájékoztattott, és az ő számára ellenőrizte dr. Hegedűs Antal a szerződés olvasatát.¹

A szerződés szövege egy kölcsön felvételének a feltételeit tartalmazza Zaigar György (Georg Cajger) és a Péterváradiai sánc lakóinak képviselői között. Zaigar György a pozsonyi országgyűlésen Bars megye követe volt. A Péterváradiai sánc lakói a kölcsönkért pénzt településük szabad királyi városi státusának a megszerzésére akarták felhasználni, amit a szerződés szövegében is feltüntettek. Az okmány az akkori korszokástól eltérően nem latin vagy német nyelven íródott, hanem magyarul, és azokat a feltételeket tartalmazza, amelyek mellett Zaigar György pénzét hitelbe adta. A 12 000 forint kölcsönt a városnak a folyó év végéig kellett visszafizetnie hatszázalékos kamattal, de ha ezt valamilyen oknál fogva elmulasztották volna, a szerződés aláírói saját vagyonukkal és a város vagyonával is garantálták, hogy Zaigar Györgyöt kártérítik, erre ingó és ingatlan vagyonuk szolgált biztosítékkal, attól függetlenül, hogy milyen „statusba és állapotba” is jutna a város. A szerződést a város nevében a város jegyzője, bírja, tizenkét tanácsosa, a városi céhek képviselői és néhány jeles városi lakos biztosította aláírásával és pecsétjével.

Az okmányt 1747. november 16-án keltezték a Péterváradai sánokban. Az aláírások és a keltezés után a szerződésnek van még egy záradéka is, amelyben David Rackovics, a városi tanács tagja és a város bírja aláírásával és pecsétjével bizonyította, hogy a szerződésnek minden cikkelyével „... nemcsak magyarul és Nemetül de ráczul is Kinek Kinek értelmire Világosan meg magyaráztam”. A szerződésen harminchat személyi és céh pecsét van, az épségben maradtakon szépen látszanak tulajdonosaik nevének kezdőbetűi, a céhek elnevezései és a mesterjegyek is. Vannak közöttük magyar föliratosak is!

A kölcsönbe vett 12 000 forint és a kamat sorsáról az Újvidéki Városi Levéltárban a legkorábbi okmányok beszélnek. Ezek szerint Zaigar György 1748-ban meghalt, erről a várost a pozsonyi Kormányzó Tanács értesítette, egyben követelte, hogy a város a tartozást az örökösöknek fizesse ki.² 1749-ben újabb figyelmeztetés érkezett az udvari Kamarától, Pozsonyból, hogy a Zaigar Györgytől felvett kölcsönt a város hűsvétig fizesse be a szegedi katonai parancsnokságon az állami kincstár javára. Ha ezt nem tennék meg, az újvidékiek és a város vagyonának az elkobzásával fenyegetőztek.³ A felszólítás után a városi Magisztrátus hat hónapos haladékot kért, mert ezen a tartozáson kívül Starrenberg grófnak is tartoztak 60 000 forinttal, és Batthyány Lajosnak is 40 000 forinttal.⁴

A kért haladékot, úgy látszik, a koronatanács jóváhagyta, de még abban az évben Franz Josef Redl parancsnok ismét figyelmeztette az újvidéki városi tanácsot, hogy a következő év márciusában köteles a Zaigar-féle hagyatékba befizetni a kölcsönbe vett összeget.⁵ Az okmányokból arra lehet következtetni, hogy Újvidék városa részletekben törlesztette tartozását és erre a célra újabb kölcsönöket vett fel.⁶

Újvidék városnak a Zaigar Györgytől 1747 novemberében felvett kölcsönt 1750. október 30-án sikerült teljes egészében visszafizetnie, a kifizetett összegről áttekintés készült, amely után Újvidék város Tanácsa értesítette a Magyar Királyi Udvari Tanácsot, hogy a Zaigar-féle adósságot a város teljes egészében törlesztette.⁷

A szabad királyi város státusának a megszerzésével megkezdődött Újvidék urbánus jellegű, tipikusan újkori, modern várossá fejlődése, mely már a kezdeteinél is, amint ez ebből a szerződésből is kitűnik, magában hordozta többnemzetiségű, többvallású és multikulturális sajátos szellemiségének jegyeit, amit a XX. század végéig sikerült is lakóinak megőrizniük.

JEGYZETEK

¹ Biblioteka Matice srpske, Ugovor . . . PP 1. 5.

² Istorijiski arhiv Novi Sad Fasc. 2 Sub. N/1748

³ Istorijiski arhiv Novi Sad Fasc. 2 Sub. D/1749

⁴ Istorijiski arhiv Novi Sad Fasc. 2 Sub. I/1749

⁵ Istorijjski arhiv Novi Sad Fasc. 4 Sub. F/1749

⁶ Istorijjski arhiv Novi Sad Fasc. 8 Sub. H/1749

⁷ Istorijjski arhiv Novi Sad Fasc. 1 Sub. H/1750 és Istorijjski arhiv Novi Sad Fasc. Sub. 30. X/1750

SZERZŐDÉS

Mi Péterváradai Sáncznak Birája Pirsli Matthas és tizenkét Tanácsi, nevezett szerént Popovics Pál, Obrad Radonics, Meizer János, Mardaria Schivanovics, Pantelia Milankovics, David Raczkovics, Pantelia Radinovics, Joannes Raiser, Franciscus Otho Küzellmann, Nicolaus Orth, Samuel Nagy et Ferencz Péter következőképpen az egész városnak lakossi és Purgeri agyuk tuttára Mindéth, az kiket illik, magunkra vévén valamint in concreto az Egész városnak, ugy minden Particularis Lakosnak és Purgernek terheket; és vallyuk ezen Levelünk Rendében hogy említett városunk az az Petervari Sáncznak Szabad Királyi Városi Statusnak meg szerzésére Kintelenítettünk Tekintetes Nemzetes Vitézlő Zaigar György Urunktul Tizenket Ezer id est 12 000 forintokat Országunkban folyo pénzül kulcsón, és megadás fejében föl kérnünk és föl vennünk á Dato Prasentium Esztendeig Sex per Centum, Interestre s tartozunk is azon Terminusra minden fogyatkozás nélkül azon kulcsón felvett Summát kötelezett Interestsevel együtt meg adnunk, és megfizetnünk, és ha tovább tezenék is Eő Kegyelmének azon említett Tizenkétezer Forintban ad . . . tartani, ugy szintén tartozunk most jelentett Törvényes Sex per centum interestsevel együtt mindenkor csak egy Holnappal teendő Insinuatiojára és felmondására azon Summat egyszersmind jó elkellendő Pénzben letennünk, és megadnunk Eőkegyelmének. Holott pedig meg nem adnánk vagy meg adni in Toto, vel in Parte, akármely okbul is el mulatnánk tehát ezen Levelünk Erejével is tellyes szabadságot adunk említett Creditor Urunknak, és az Eő Kegyelmes Successorinak, Cessionariussinak, Legatariussinak Donatariussinak, Hogy akár Várossunk javaibul in Concreto, akár pedig ugy teczvéen Eő Kegyelmének és Praescriptussinak Egyikünk, akár mellyikünk, vagy akár mely Városi Embereinkk Maga Eőnön kedves teczése szerént választandó Ingó, vagy ingatlan javaibul, minden Törvényes Utakat, Törvényes orvosagokat, Törvénytelen napokat és Haboru vagy valtozo idút kirekesztvén, költségével ugy fáradságával együtt maga Hatalmával vagy ugy teczvéen Eő Kegyelmének Nemes Vármegye vice Ispanja, vagy csak Birája Erejével is Magát pro libitu contentálhassa Contradictione Inhibitione, Revocatione, Apellatione Novo Judicio immo neque Protectionalibus Suae Mattis Sacrae obstare valentibus, olly forman, hogy akar mely valtozó Statusban és Állapotban jutna is városunk, tehát az fellyeb irt mód szerént Egyikünk minyajunkért és Mínyájan Egyikünkért in Solidum obligaltatvan Eő kegyelmének Creditor Urunkk tellyes Securitassa legyen tam quoad Capitale, guam et Interesse. Ezen obligatoriat pedig

varosunk Prothocollumban is azontul inseraltatnunk, és mindennek meg másolhatatlan meg allására, és megtartására egész várossi lakosinkat obligaltatni sub Poena sex centorum Aureorum tartozunk. Melynek nagyob Bizonságára adttuk ezen Mind Notariussunk, mind pedig Magunk Subscriptiojával is valamint varossi ugy szintén városunkban lévő czéhek és Particularis Lakosok Subscriptiojával s Pecsettyével meg erősitetett obligatoriankat. Költ Pétervari Sanczban die 16. Novembris 1747.

Biro es Tanacs

Matthias Pirschel p. h. Peterwardeiner Cameral Santz Richter

. . . *Popović** id est Paulus Popovich

Obrad Radonić p. h. id est Obrad Radonics

Johannes Meißer

Mardarije Živanović id est Mardarie Szivanovics

Pantelija Milankov[ ] id est Pantelia Milankovics

David Raczkovics

Pantelija Radinović id est Pantelia Radinovics

Johannes Reißer

Frantz Otto Künzlmann

Nagy Samuel

Peter Ferencz

Csizmazia ceh

Kaposvari Janos cehmester

Musakovics Matyas Atya mester

. . .

Stoić Bogdanović id est Stoics Bogdanovics

. . . Lucas

Nicolaus . . .

Ellias Knezovics p. h.

Sima Radonić id est Sima Radonits

Johann Georg Fischmayer

Joseph Lorenz Kreuzer

Vasilije Nedeljković id est Vasilie Nedelkovics

Johannes Schneider Fleischhacker

Miat Paunović id est Miat Paunovics

Acím Mišković id est Acsim Miskovics

Johan Georg Müller

Samuel Loyko

Johan Josef . . .

Paul . . .

Michael Siebenberg

* Dölt betűvel jelöltük a cirill betűs aláírásokat

A Péterváradi sánc csizmadiacéhének pecsétje 1747-ből. A felirat magyar nyelvű: „AZ PÉTERVÁRI CSIZMADIA NEMES CZÉH POCSETIE”

A Péterváradi sánc gombkötőcéhének pecsétje 1741-ből

Michael Holta p. h.
 Michael Jahn
 Anton Rasics
 Simon Stölzel
Milić Rakić id est Milics Rakics
Kosta Joanović id est Kosta Janovics
Antonije Bu[ ]mirović
 Kain Stojadinovity
 Siarto Ceh
 Juro Andrasevich
 Grgo Marianovics
Josim Milanović id est Josim Milanovics p. h.
 Gamkető Ceh
 Grgo Grglecz
 Grgo Mally
 Mischko Filibovity
Rasko Jovanović id est Raczko Joannovics

Hogy én alab meg nevezet a fölül irt obligatorianak Contextussat Szórol Szora minden nemű Czikkelyeivel együtt az egész Pétervary Sánchban lakozó Comunitasnak es Kössegnek nem csak magyarul es Németül de ráczul is Kinek Kinek értelmire Világossan meg magaráztam és Eleiben teriesztetem hogy az törvényes hat per Centum interest fölül Titulált T: N: V: ZAIGAR GYÖRGY Uramnak az Eő Kegyelme Városunknál eloszalt Tizenket Ezer forint idest 12 000 Capitalissátul, méglen nalunk akaria hadni és tartani.

Esztendőnkint Ezen obligatorianak tellyes ertelme es megtartása Szerint obligaltatunk ő Kegyelminek maga házánal becsoletessen meg adni es fizetni Kinek nagyobb ereire Pöcsetemel es Subscriptiammal Esztet meg Erősitettem.

Sigl. Petervari Sanczban Ao: et die ut. Supra

David Raczkovics
 hites Tanacs és az Egész
 Pétervari Sanczban lakozo
 varosnak Plenipotentiarius a p. h.